

Але, як і в будь-якій праці, у книзі є певні недоліки. Хоча вони і не стосуються головних висновків автора, деякі мають принципове значення.

Не можна погодитись з трактуванням кам'яної плити з кургану 7 як надмогильної стели (С. 54). Мабуть, сам автор не цілком певен цього. І саме тому використовує кілька назв для неї — «антропоморфна плита», «примітивна скульптура», «стела», «антропоморфна стела», «силуетна скульптура», «антропоморф».

Викликає заперечення думка автора стосовно одного з найбільш цікавих курганів могильника — 13. Виходячи з визначення С. І. Круц поховання як жіночого, автор включає його до групи поховань жінок зі зброєю. Але у ньому немає абсолютно ніяких речей, притаманних інвентарю жіночих поховань. Є два списи, три дротики, залізні деталі вузди, унікальні для Скіфії наконечники списів (довжина 13,4 та 13,6 см). Цю обставину С. А. Скорий наводить на користь трактування поховання як жіночого (С. 31). Для жінки за замовленням і були нібито виготовлені полегшені списи. У такому випадку залишається незрозумілою та обставина, що наконечники дротиків мали стандартні розміри — 35 та 37 см.

Можливо, поховання у кургані 13 було парним. Розміри могили з певними «незручностями» дозволяють покласти туди двох померлих, але тоді чому зброя двох небіжчиків лежала поруч. У будь-якому випадку варто було б знову повернутися до антропологічного обстеження залишків черепа.

Ще одне, на перший погляд несуттєве, але в дійсності важливе зауваження. У кургані 3 підток списа або дротика було заклинено бронзовим наконечником стріли. Цей прийом трапляється у кількох курганах Скіфії. Нагадаю лише кілька з них. Це поховання 3 Кічкаського могильника, курган 16 поблизу Маріуполя, курган 12 групи 22 шахти поблизу м. Орджонікідзе, курган поблизу с. Омельник на Кіровоградщині (розкопки Н. М. Бокій 1968 р.³). Усі ці кургани впевнено датуються V ст. до н. е., що дає значні підстави вважати використання цього технічного прийому закріплення підтока на держак датованою ознакою.

Наведені зауваження ніякою мірою не можуть вплинути на високу оцінку такої своєчасної і потрібної праці. Безумовно, вона є помітним явищем у скіфології. На жаль, книгу видано дуже обмеженим тиражем коштом автора.

Примітки

¹ Ковпаненко Г. Т., Бессонова С. С., Скорий С. А. Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья.— К., 1989.— С. 6—10.

² Фундуклей И. Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии.— К., 1848.— С. 73.— Табл. XVI.

³ Рудинський М. Археологічна розвідка на Дніпрельстані.— Т. 1.— Дніпропетровськ, 1929.— С. 58; Черненко Є. В. Скіфські кургани V ст. до н. е. поблизу м. Жданова // Археологія.— 1970.— Т. XXIII.— С. 179.— Рис. 1, 11; Тереножкін А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. Н. Скифские курганы Никопольщины // Скифские древности.— К., 1973.— Рис. 51, 7.

Одержано 21.03.98

Wolagiewicz R. LUBOWIDZ. EIN BIRITUELLES GRÄBERFELD DER WIELBARK-KULTUR AUS DER ZEIT VOM ENDE DES.— 1.Jhs.v.Chr. bis zum Anfang des 3. Jhs.n.Chr.— Krakow, 1995 та Jaskanis Ja. CECELE. EIN GRÄBERFELD DER WIELBARK-KULTUR IN OSTPOLEN.— Krakow, 1996.

О. В. Петраускас

З 1995 р. в Польщі започатковане нове видання «Monumenta archeologica Barbarica» (MAB), метою якого є публікація матеріалів добре досліджених пам'яток пізнього передримського та римського часів. Ініціатива видання належить Комісії з досліджень археологічних джерел Польської Академії

© О. В. ПЕТРАУСКАС, 1999

«Археологія», № 1, 1999 р.

185

наук. Воно передбачає публікацію найважливіших пам'яток вказаного часу («мовою конгресів») аби полегшити використання інформації фахівцями з інших країн. Книги, що вже вийшли, надруковані німецькою мовою.

До першого тому увійшли результати досліджень класичної пам'ятки передримського та ранньоримського часу — могильника вельбарської культури поблизу Любовіджа (Lubowidz). Другий том вміщує матеріали могильника в Цецеле (Ceccele). Вдале поєднання виходу двох класичних пам'яток вельбарської культури, які маркують дві принципові фази культурного розвитку цієї спільноти примусили і нас до загального їх розгляду в одній рецензії. Зазначимо, що на час завершення цієї рецензії вийшли третій та четвертий томи МАВ з матеріалами Прущ-Гданського (Pruszcz Gdanski-10) та Камєнчика (Kamienczyk).

Повне видання результатів розкопок могильників Любовідж та Цецеле важко переоцінити. Вони надають матеріали не тільки для вирішення «приватних» проблем хронології римського періоду, розвитку поховальної обрядності варварських племен Центральної Європи, але й досить відчутно впливають на висвітлення складніших питань. Серед них — найважливіші проблеми, які безпосередньо стосуються археології римського часу України — походження черняхівської культури, її етно-соціального устрою, внутрішньої періодизації пам'яток тощо. Тема співвідношення черняхівської та вельбарської культур з публікацією цих матеріалів отримує нові дані для її аналізу та історичної інтерпретації.

Обидві монографії побудовані за класичними європейськими зразками презентації археологічного джерела. Найповніші описи комплексів доповнюють якісні креслення, малюнки та фотографії. Принципово розширюють інформацію про поховальні звичаї дані антропологічного аналізу кісток та палеоботанічних решток з поховань, виконаних для могильника в Цецеле. Монографія Р. Волангєвича дуже вдало доповнює експериментально-технічний аналіз орнаментації металевих виробів з Любовіджа. Аналітичні частини досліджень обмежені співвідношенням отриманого матеріалу з загальноприйнятими морфологічними типологіями і не переобтяжені широкими культурно-історичними узагальненнями. Додамо, що, на наш погляд, однією з умов появи подібного типу видань стала наявність у Польщі (Центральній Європі) добре розроблених загальноприйнятих класифікацій та типологій головних елементів речового комплексу. Так, для типологічних визначень речей з могильників використані розробки А. Альмгрена, Т. Костжевського (фібули), Р. Мадито-Легітко (пряжки), К. Раддатца (поясні набори), М. Темпельман-Мачинської (намисто), З. Томас (гребені), Р. Волангєвича (кераміка).

Монографія про Цецеле складається з чотирьох частин: вступу, де визначається місце пам'ятки в системі римських старожитностей Центральної Європи, опису поховань, аналізу археологічного комплексу та каталогу ілюстрацій. Подібним чином побудоване і дослідження Р. Волангєвича, хоча воно й поступається обсягом в аналітичних частинах, оскільки видавці вважали за необхідне зберегти авторський текст монографії передчасно померлого дослідника.

У передмові до публікації матеріалів з Цецеле Я. Ясканіс зазначає, що Північно-Східна Польща — досить погано вивчений регіон стосовно пам'яток римського часу. Інтенсивні дослідження цих територій з середини 50-х років відкрили новий матеріал середньоримського часу Східної Мазовії та Подлясся, зокрема нові поховальні форми, які, за визначенням К. Годловського, отримали назву — східно-поморо-мазовецькі. Отже, на думку автора, відкриття могильника Цецеле надало нові дані про: культурні зміни, які припадають на ранній та пізній римський час у Східній Мазовії та Подляссі; появу нового культурного типу вельбарської культури, яка була визначена під робочою назвою «східно-поморо-мазовецька»; характерні ознаки цієї культури та пізню фазу її розвитку — цецельську.

Отже, розглянемо коротко головні розділи монографій. Могильник в Любовіджі розташований на схилі діючоподібного підвищення в заплаві невеликого струмка, який поєднує два озера. Могильник біритуальний, на час дослідження не мав якихось поверхневих ознак. У розміщенні поховань можна відмітити, що існує їх північне та південне угруповання. Перше має тільки трупопокладення, переважно з північною орієнтацією, та найпізнішими похованнями могильника. Друге складається з трупопокладень з північною орієнтацією (які чисельно переважають), трупопокладень з нечасотою меридіональною орієнтацією та могил з трупоспаленням (найпівденніша частина могильника). Отже, хронологічно могильник розвивався з півдня на північ, хоча «чистих» часових ділянок на могильнику майже немає. Населення продовжує ховати померлих з часу заснування ділянки і до останніх фаз існування цвинтаря.

Топографічне положення Цецеле, за визначенням Я. Ясканіса, досить типове для часу і території вельбарської культури, хоча привертає увагу те, що могильник розміщено досить далеко від русла сучасної річки. Кургани та ґрунтові поховання займали в цілому площу 90—95×60—70 м. По краях зони ґрунтових поховань розташовані кургани. За межі курганів ґрунтові поховання не виходили. Найбільше скупчення спалень спостерігається в центральній частині. У цьому місці були сконцентровані і найдавніші поховання могильника. Ближче до зовнішнього краю могильника концентруються пізні поховання. Розвиток могильника відбувався від центру в західному та північному напрямках, хоча в центральній частині здійснення поховань не переривалося. Ґрунтові поховання в межах могильника утворюють іноді досить щільні скупчення, особливо в його центральній частині.

Провідним типом для Цецеле є ґрунтове поховання, хоча на могильнику досліджено і вісім курганів.

Курганні поховання здійснювалися у різні фази існування могильника, хоч і розташовані по його краях. Датування курганних поховань проведено переважно за стратиграфією перекриття насипами датованих ґрунтових поховань.

На ґрунтового могильнику виявлено 579 поховань, серед яких 61 (10,53%) тілопокладення та 518 (89,46%) трупоспалень. Серед останніх є впускні, які знайдено в курганах (всього три). Дослідже-

но два незвичних поховання, які містили тільки кістки тварин. Трупопокладення знайдені під курганами, кількість яких разом з ґрунтовими інгумаціями становить 65 поховань (11,14%). Дослідник вважає, що початкова кількість поховань складала 650—700 об'єктів.

Любовідж презентує 241 (82%) тілопокладення, 54 (18%) трупоспалення та 13 об'єктів, призначення яких визначити важко.

Тілопокладення на могильниках були здійснені у витягнутих, переважно прямокутних ямах. Поховання дорослих в Цецеле сягали глибини 1,2 м, дитячі — не глибше 0,5 м. Слід зазначити, що в Любовіджі в багатьох випадках дуже погано збереглися кістки небіжчиків, що ускладнює визначення пози похованого.

У Цецеле тілопокладення здійснювалися переважно випростаними на спині, зі складеними на грудях руками. Виняток становить пох. 26, де небіжчика покладено на живіт (як в Бруліно-Косці, п. 22). Характерною ознакою дитячих поховань є розведені в сторони ноги. В похованні 318 два дитячі скелети лежали один на одному лицем один до одного. Нижній кістяк мав сліди обпалення.

У Любовіджі також переважають випростані поховання на спині. Муки витягнуті вздовж тіла. Однак відомі поодинокі випадки, коли ноги повернуто колінами ліворуч або праворуч.

Серед 60 поховань для Цецеле визначено наступну орієнтацію: північний-захід — південний-схід (40%), півн.-південь (35%), півн.-схід:півд.-захід (13,3%). Тільки чотири поховання було орієнтовано із заходу на схід. Різниця в орієнтації не залежала від віку, статі або кількості похованих і часу здійснення поховання. Таким чином, переважну кількість похованих орієнтовано на північ з відхиленнями на схід або захід (93%). Виняток становить орієнтація поховальних ям уздовж лінії схід — захід. Я. Ясканіс вважає цю орієнтацію чужорідною не тільки для Цецеле, а й загалом для культури західно-балтських курганів, вельбарської та черняхівської культур. Зазначимо, що всі ці поховання не мали інвентаря.

У Любовіджі досить виразно переважають поховання з орієнтацією в північному секторі (близько 96%). У восьми випадках поховальні ями орієнтовані зі сходу на захід, з них датовані поховання належать до початкових фаз існування могильника ступенів А/3, В/1. Два поховання, на думку Р. Волангівича, мали виключно рідкісну орієнтацію — головою на південь (№ 65, 205, фаза В/2). Зазначимо, що в цих випадках рештки кісток людини в похованнях не збереглися. Визначення орієнтації зроблено тільки на підставі знаходження інвентаря в південній частині ями.

Типовим для інвентаря поховань з тілопокладеннями як в Цецеле, так і в Любовіджі були фібули, пряжки, голки, гребені, намиста, посуд, браслети і т. п. Для Цецеле автором детально розглядається положення кожної з цих груп речей відносно похованого (с. 92, 93). Найбільш типовим є розміщення речей біля голови, ліктів правої руки та колін. Схожим чином розміщувався інвентар і в похованнях з Любовіджа.

В Любовіджі переважають поховання залишків спалення в звичайних ямах (70%). Більшість з них дуже бідна на супроводжувачий інвентар і тому залишається не датованими. Три випадки трактовано як поховання із скупченням кісток («Knochenhaufchen») (6%). У 13 випадках залишки спалення знайдені в урні (24%). Досить часто поховання означених вище типів мали виразне заповнення у вигляді вугілля, попелу, перепаленої землі. В окремих похованнях було використано каміння, яким, зокрема, було обкладено деякі урни.

Головною формою трупоспалень на могильнику в Цецеле є також безурнові поховання. Розміщення залишків кремації в урні зафіксовано лише в шести випадках, що становить трохи більше 1% поховань. Урни в них знаходилися на дні, на середині глибини ями або серед каміння. Я. Ясканіс детально розглянув положення урн, кількість осіб, похованих в них, та положення інвентаря (с. 93, 94). Автор диференціював цю групу поховань за кількістю кальцинованих кісток в них: велика та дуже мала.

Ямні трупоспалення поділяються за наявністю або відсутністю залишків вугілля. ґрунтові поховання мали звичайну колоподібну форму в плані (розміри в середньому 0,5—0,8 м) та сферичну в розрізі. Є певні винятки за формою та розміром.

Аналіз деревного вугілля для 181 комплексу засвідчує, що 53% з них містили залишки берези. Хвойні породи становлять близько 30%. Переважання берези пояснюється місцевими умовами, хвойні породи додавалися для підвищення температури горіння.

Поховання без решток вогнища різняться за кількістю кісток та ступенем обпаленості речей. Кістки займають різне положення в заповненні ям, найчастіше на дні або біля дна. Загалом, кісток у цих похованнях мало і вони дуже дрібні (роздроблені). Положення речей в похованнях також не має певних закономірностей.

Дуже цікаві результати антропологічного визначення кісток від трупоспалень. Згідно з цими даними на могильнику досить велика кількість подвійних поховань. Розташовані вони переважно в центральній частині могильника. Хронологічно парні поховання переважають на ранній стадії (С/1-2) і зменшуються на пізній (С/3-Д). Кількість подвійних поховань дозволяє збільшити популяцію Цецеле до 620 осіб. Наводиться їх розподіл згідно з фазами існування могильника.

У монографії Я. Ясканіса детально розглянуто допоміжні конструкції у похованнях. Так, деякі з них були кам'яними у вигляді вимостки, захисного устрою (кам'яна обкладка) або окремих прошарків каміння (с. 88 і далі). Всього застосування каміння зафіксовано у 54 випадках (9,5%), з них 41 спалення. Всі поховання належать до різних хронологічних фаз могильника. Досить цікавий і незвичний випадок використання жорен у похованнях 467 та 480 (с. 89).

Використання каміння, на думку Я. Ясканіса, не характерно для могильників вельбарської культури в цьому регіоні (Бруліно-Коски, Сарнаки). Виняток становить Брест-Тришин (9%). Найбільші аналогії ці риси знаходять серед пам'яток т. з. типу Ростолти. Поява цього типу пам'яток пов'язана з розширенням вельбарської культури на південний схід у Мазовію та Подлясся. Це припадає на фазу

C/1 і є синхронним із часом зникнення підкурганних поховань вельбарської культури типу Вісьори-Одри-Гржибниця. Можливо, що кургані поховання типу Ростолти мають місцеве мазовецьке походження, якщо прийняти до уваги їх поховальні конструкції ранньоримського часу і пізніше фаз В/2-С/1 з Північної Мазовії.

Цецеле разом із Скві Малими, як вважає Я. Ясканіс, належать до найпівденніших пам'яток цього типу. Вони займають обмежену площу по Середньому Бугу, Верхньому і Середньому Нареву та його притоку Бебржі. У попередній час про цей регіон мова йшла як про північно-східне пограниччя пшеворської культури. Хронологічно ці пам'ятки існують з С/1 до D. Серед ознак курганів цієї групи — «святковий» вигляд, складність конструкцій та інвентаря. Це відрізняє їх від синхронних ґрунтових поховань.

Характеристику поховального інвентаря наведено досить детально для Цецеле. Так, приблизно половина ґрунтових поховань в Цецеле була з пошкодженим інвентарем або мала фрагменти кераміки. Досить рідко траплялися також маленькі обпалені фрагменти металевих предметів, скла або кістки. Поховання ж без інвентаря (164) знаходились у різних частинах могильника.

Фібули знайдено у 103 похованнях, це 40% від інвентарних поховань. Цікаво, що фібули типу А.VI.2 виявлено тільки в жіночих похованнях. Пряжки знайдено в 43 похованнях (26%) незалежно від віку чи статі померлого. Намиста зафіксовано у 85 похованнях (20%) або 19% відносно всіх поховань. Цей відсоток відповідає середній кількості для могильників римського часу. Найчастіше вони траплялися в дитячих похованнях (55—60%). Намиста не є характерною ознакою для чоловічих поховань. Приладдя для ремеслів знайдено в 7 похованнях (1,7%), хоча поясні пряжки — у 26% поховань. Дротяні кільця із закрученими кінцями виявлено в трьох похованнях.

Пряслиця зафіксовано в 45 похованнях (11%), переважно жіночих, враховуючи колективні, відсоток яких сягає 91. Гребінці розподіляються рівномірно між різностатевими похованнями. Певний зв'язок гребенів простежується із похованнями дорослих.

Посуд знайдено у 56%, зокрема у 30% — це єдина форма інвентаря. Гончарна кераміка походить з шести поховань і пов'язана з дорослими жінками. Уламки скляних посудин зафіксовано в чотирьох похованнях.

Особливу групу поховального інвентаря складають кістки тварин. Їх знайдено загалом у 6% поховань. Переважно кістки супроводжували поховання жінок (57%). Серед тварин здебільшого коза/вівця (40%) та велика рогата худоба (18%). Також є залишки коня, свині, птиці. У похованнях 42 та 317 знайдено виключно кістки тварин.

Таким чином, в Цецеле, як ознаки переважно жіночих поховань, можна розглядати — намиста, пряслиця, голки, терковики та фібули типу А.VI.2.

У цілому поховальний інвентар є досить звичайним для могильників вельбарської культури фази Цецеле, хоча поховання 8, 124, 356 репрезентують більш ранній горизонт і пов'язані з зарубинецькою культурою.

На жаль, публікація Любовіджа не супроводжується детальною статистикою особливостей розподілу поховального інвентаря, але стан друку джерела надає всі можливості для самостійного аналізу цієї особливості пам'ятки.

Датування могильників. Любовідж існує з фази А/3 до В/2-С/1, в абсолютних датах це приблизно з кінця I ст. до н. е. до початку III ст. н. е. До фази А/3 віднесено три поховання. Більшість їх датується фазами В/1 та В/2. Заключно фазу могильника С/1а представляє лише одне поховання № 73. Могильник у Любовіджі презентує найдавнішу фазу вельбарської культури, тому природно, що його матеріали повинні висвітлювати питання походження цього культурного формування. Але три найраніші поховання з Любовіджа (фаза А/3), одне тілопокладення і два трупоспалення, на наш погляд, досить важко визначити в культурному відношенні. На думку Я. Волангієвича, вони репрезентують взаємозв'язок з автохтонним населенням (с. 45) але, крім хронологічного континуїтету поховань на могильнику, автор не наводить більш розгорнутої аргументації. Дуже цікаво, що і в Цецеле найраніші поховання 8, 124, 356 відносяться до фази А/3 (і там і там датовані за фібулами). Але, крім фібул, поховання в Цецеле містять кераміку, яка, на думку Я. Ясканіса, найближчі аналогії має в зарубинецькій культурі Полісся. Але поховання в Любовіджі не мають перерви в часі, як зазначалося вище, на відміну від Цецеле де тільки з фази С/1а бере початок вельбарський могильник. Стосовно трьох «зарубинецьких» поховань з Цецеле можна лише відмітити, що обряд, фібули і, особливо, кераміка досить суттєво різняться від класичних пам'яток зарубинецької культури Східної Європи. Можливо, аналогії цьому явищу слід шукати серед «західних» угруповань зарубинецьких впливів.

Таким чином, підводячи підсумок, треба відмітити, що видання цих матеріалів попередньо надають можливість зробити деякі спостереження. Вельбарська культура не така монолітна як вона сприймається у східноєвропейській літературі. Вона має досить суттєві відмінності як в хронологічних етапах розвитку, так і серед різних її територіальних угруповань. Пам'ятка в Цецеле та виділені в Східній Мазовії пам'ятки типу Ростолти лише підтверджують це.

Найважливішим лишається питання співвідношення вельбарської та черняхівської культур. На сучасному етапі розвитку археології в цій площині вирішуються суто історичні питання — готська проблема, гото-антські відносини і т. і. Археологічні матеріали дозволяють вирішувати цю проблему на рівні деталізації історичних подій.

Зазначене вище спостереження стає важливим оскільки ідентифікація північно-західних елементів у межах черняхівської спільності у майбутньому надасть можливість з'ясувати конкретне географічне походження цих груп переселенців. На сучасному стані досліджень мова йде про розрізнення пшеворських та вельбарських елементів у межах черняхівської культури.

Стосовно співвідношення поховальних звичаїв вельбарської та черняхівської культури можна зазначити декілька спільних та відмінних рис. Так, наявність підкурганних та ґрунтових поховань в

межах одного могильника не є характерною рисою для черняхівської культури. Виходячи із свідчень Я. Ясканіса, курганно-грунтовий тип могильників — одна з характерних рис мазовецьких пам'яток вельбарської культури. Переважна більшість черняхівських могильників не має курганних насипів. Відомі лише поодинокі випадки такого типу могильників на території культури — Башмачка, Войськове та Кантемирівка. Тут поруч з ґрунтовими похованнями досліджено окремі курганні поховання. На жаль, пам'ятки не розкопані достатніми площами. Так в Кантемирівці підкурганні поховання представлені виключно тілопокладеннями, в надпорізьких пам'ятках — кремаціями.

Наявність біритуалізму в межах одного могильника зближує черняхівську та вельбарську культури. Хоча до цього кола входять ще ряд культур Східної та Центральної Європи римського часу (пшеворська, культура західних балтів). Біритуалізм є однією з культурно-визначальних рис для черняхівської культури. Формування подібної поховальної системи для вельбарської культури, виходячи з матеріалів Любовіджа, відбувається на рубежі ер. Тенденція подальшого розвитку поховальної системи цієї культури загалом спрямована на переважання обряду трупоспалення в пізньоримський час, що і засвідчує могильник в Цецеле. Також помітна певна особливість могильників вельбарського населення, пов'язана із пересуванням на південний схід на межі раннього та пізнього римського етапів, у них тепер переважають поховання із спаленням: Любовідж (відсоток спалень — 15%), Цецеле (89%), Брест-Тришин (100%), Любомль (100%). Особливо це стосується вельбарських могильників на східному кордоні напередодні їх переміщення на Україну. Могильники вельбарського типу, які вже заходять до Білорусії та Волині (Брест-Тришин, Любомль та ін.), «стрейфа В» за Р. Волангієвичем та «зона 2» за Ф. Бірбрауером, представлені переважно (а в більшості випадків виключно) похованнями із спаленнями. Тобто північні переселенці напередодні формування черняхівської культури переважно спалюють своїх померлих, дотримуючись поховальних норм, прийнятих на прабатьківщині.

Найбільш ранні поховання черняхівських могильників представлені як спаленнями, так і тілопокладеннями (Косаново, Чернелів Руський, Ружичанка, Завадівка та ін.) тобто біритуальні. На жаль, про хронологічні тенденції розвитку поховальної системи черняхівської культури на сьогодні майже нічого не відомо.

Щодо конкретних типів поховань, то можна відмітити, що для трупоскладень це принципово різний відсоток поховань з північною та західною орієнтаціями. В Любовіджі та Цецеле переважає орієнтація в північному секторі, західна — не є характерною, але обидві головні «черняхівські» орієнтації представлені. Також слід додати, що, на думку деяких дослідників, західна орієнтація — це явище пізнє в черняхівській культурі (Е. О. Симонович, М. Мачинська). Хоча в черняхівській культурі поховання із західною орієнтацією майже обов'язковий тип поховання на могильниках і для деяких з них переважний (могильники Північного Причорномор'я, Журавка Ольшанська, Дідівщина, Канів та ін.). Типи поховальних споруд, поза похованого набагато різноманітніші в черняхівській культурі. В Любовіджі, а особливо в Цецеле, все виглядає спрощено і значно бідніше. У вельбарських похованнях провідним в інвентарі є елементи костюму та особистих прикрас померлого. Керамічний посуд відіграє другорядну роль. Його менше і він досить рідко складає так звані сервізні набори. Протилежна картина спостерігається на черняхівських могильниках. Стосовно етнографічного костюму слід зазначити, що частина найбільш ранніх поховань на черняхівських могильниках має риси, характерні для вельбарського жіночого вбрання.

Стосовно поховань із трупоспаленнями можна відзначити, що всі їх типи, які презентують Любовідж і Цецеле, мають свої аналогії серед черняхівських (мова йде про морфологічну структуру поховань). Але типологічний спектр спалень черняхівської культури, крім цих поховань, надає ще ряд принципово відмінних типів, які зовсім невідомі у вельбарській культурі. Наприклад, урнові представлені більшою кількістю різновидів (горшки вставлені один в один, урни перекриті шарами білого посуду). На вельбарських могильниках нема такого явища як «культурний шар», який є досить характерною рисою черняхівської культури і який засвідчує використання іншої ритуальної моделі спалення. За морфологічними ознаками черняхівські спалення схожі з могильниками та похованнями типу Добродзень та Козаровичі.

Отже, завершуючи відгук на публікацію двох важливих могильників вельбарської культури, яка чудово виконана нашими польськими колегами, можна лише зазначити, що із виданням цих матеріалів проблема співвідношення вельбарської та черняхівської культур набуває нових можливостей для свого вирішення.

Одержано 04.03.98